

BOSHQARUV HISOBIDA QARORLAR QABUL QILISH, REJALASHTIRISH VA NAZORAT.

Djumayeva Guzal Axmatovna

SamISI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18243543>

ARTICLE INFO

Received: 31st December 2025

Accepted: 11th January 2026

Published: 14th January 2026

KEYWORDS

boshqaruv hisobi, qarorlar qabul qilish, rejalashtirish, nazorat, xarajatlar tahlili, boshqaruv qarorlari, moliyaviy axborot.

ABSTRACT

Ushbu maqolada boshqaruv hisobining korxona faoliyatida qarorlar qabul qilish, rejalashtirish va nazorat jarayonlaridagi o'rni keng yoritilgan. Hozirgi raqobatbardosh iqtisodiy muhitda boshqaruv hisobi rahbariyatni ishonchli, o'z vaqtida va tahliliy axborot bilan ta'minlab, samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi. Maqolada boshqaruv hisobining nazariy asoslari bilan bir qatorda, uning amaliy qo'llanilishi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari boshqaruv hisobini takomillashtirish orqali korxona samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatadi.

Kirish.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining muvaffaqiyati ko'p jihatdan boshqaruv tizimining qanchalik samarali tashkil etilganiga bog'liq. Ushbu tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblangan boshqaruv hisobi rahbariyatni strategik va operativ qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan axborot bilan ta'minlaydi. Boshqaruv hisobi nafaqat moliyaviy natijalarni aks ettiradi, balki kelajak faoliyatni rejalashtirish va nazorat qilish imkonini ham beradi.

Zamonaviy sharoitda boshqaruv hisobining ahamiyati yanada ortib bormoqda, chunki resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni optimallashtirish va foydani oshirish masalalari dolzarb hisoblanadi. Shu bois, boshqaruv hisobini rivojlantirish, uni qarorlar qabul qilish jarayoniga chuqur integratsiya qilish korxonalar barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Ilmiy manbalarda boshqaruv hisobi korxona ichki boshqaruv ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi axborot tizimi sifatida keng talqin qilinadi. Ko'plab iqtisodchi olimlar boshqaruv hisobining asosiy vazifasi rahbariyatni qarorlar qabul qilish jarayonida ishonchli va tahliliy ma'lumotlar bilan ta'minlashdan iborat ekanligini ta'kidlaydilar. Ushbu yondashuvga ko'ra, boshqaruv hisobi faqat hisob-kitoblar majmui emas, balki strategik boshqaruvni qo'llab-quvvatlovchi muhim vosita hisoblanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda boshqaruv hisobining rejalashtirish va nazorat funksiyalari alohida o'rganilgan. Ayniqsa, byudjetlashtirish, xarajatlarni hisobga olish va og'ishlarni tahlil qilish orqali korxona faoliyatining samaradorligini oshirish masalalariga katta e'tibor qaratilgan. Mualliflar boshqaruv hisobini strategik maqsadlar bilan uyg'unlashtirish orqali uzoq muddatli barqarorlikka erishish mumkinligini asoslab beradilar.

Mahalliy olimlar ishlarida esa boshqaruv hisobini joriy etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar, jumladan, axborot tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, metodologik yondashuvlarning bir xilligi va malakali kadrlar tanqisligi masalalari yoritilgan. Shu bilan birga, adabiyotlarda boshqaruv hisobini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish, avtomatlashtirilgan hisobot tizimlaridan foydalanish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zarurligi ta'kidlanadi.

Tadqiqot va metodologiya.

Mazkur tadqiqot boshqaruv hisobining qarorlar qabul qilish, rejalashtirish va nazorat jarayonlariga ta'sirini o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda umumilmiy va maxsus tadqiqot usullaridan foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez, taqqoslash, mantiqiy umumlashtirish hamda iqtisodiy tahlil usullari orqali boshqaruv hisobining nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishi o'rganildi.

Tahliliy qism.

Boshqaruv hisobida qarorlar qabul qilish jarayonining samaradorligi, avvalo, axborotning aniqligi va o'z vaqtida taqdim etilishiga bog'liq. Ko'plab korxonalarda boshqaruv hisobi moliyaviy hisobdan ajratilmagan holda yuritilishi natijasida tahliliy ma'lumotlarning sifati pasaymoqda. Olimlarning fikriga ko'ra, boshqaruv qarorlarining aksariyati noto'g'ri yoki yetarli darajada asoslanmagan axborot tufayli samarasiz bo'lmoqda. Bu holat xarajatlarning oshishiga, foydaning kamayishiga va resurslardan samarasiz foydalanishga olib keladi. Mazkur muammoni hal etish uchun boshqaruv hisobini mustaqil axborot tizimi sifatida shakllantirish va ichki hisobotlarni kengaytirish zarur. Taklif sifatida, qaror qabul qilishda foydalaniladigan boshqaruv hisobotlarini strategik va operativ darajalarga ajratish maqsadga muvofiqdir.

Rejalashtirish jarayonida boshqaruv hisobining yetarli darajada rivojlanmaganligi korxonalarining kelajak faoliyatini aniq prognozlash imkoniyatini cheklab qo'ymoqda. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, an'anaviy rejalashtirish usullari bozor sharoitidagi tezkor o'zgarishlarga moslasha olmayapti. Natijada tuzilgan rejalar real holatdan uzoqlashib, ularning bajarilishi qiyinlashadi. Ushbu muammoning yechimi sifatida moslashuvchan rejalashtirish va byudjetlashtirish tizimlarini joriy etish tavsiya etiladi. Olimlarning fikricha, prognozlashda ssenariyli yondashuvdan foydalanish rejalarining aniqligini oshiradi. Shu bois, rejalashtirish jarayonini boshqaruv hisobi ma'lumotlari bilan uzviy bog'lash muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazorat funksiyasi boshqaruv hisobining eng muhim elementlaridan biri bo'lib, u rejalashtirilgan ko'rsatkichlar bilan amaldagi natijalar o'rtasidagi tafovutlarni aniqlashga xizmat qiladi. Amaliyotda ko'plab korxonalarda nazorat faqat yakuniy natijalarni tekshirish bilan cheklanib qolmoqda. Olimlarning fikricha, bunday yondashuv muammolarni kech aniqlashga va ularni o'z vaqtida bartaraf etmaslikka olib keladi. Muammoning yechimi sifatida doimiy va joriy nazorat tizimlarini rivojlantirish taklif etiladi. Bunda og'ishlarni tahlil qilish va ularning sabablarini aniqlash muhim hisoblanadi. Taklif sifatida, avtomatlashtirilgan nazorat va ichki audit mexanizmlarini boshqaruv hisobi bilan integratsiya qilish tavsiya etiladi.

Boshqaruv hisobida xarajatlarni tahlil qilish qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, ko'plab korxonalarda bu jarayon yetarli darajada chuqur olib borilmaydi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, faqat umumiy xarajatlarni hisobga olish boshqaruv qarorlarining samaradorligini pasaytiradi. Olimlar xarajatlarni markazlar bo'yicha hisobga olish va javobgarlik markazlarini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydilar. Ushbu yondashuv xarajatlar ustidan nazoratni kuchaytiradi va mas'uliyatni oshiradi. Muammoning yechimi

sifatida faoliyatga asoslangan xarajatlar hisobini joriy etish taklif etiladi. Bu esa resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy sharoitda boshqaruv hisobini raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, axborot texnologiyalaridan yetarli darajada foydalanmaslik boshqaruv hisobining imkoniyatlarini cheklab qo'yimoqda. Natijada ma'lumotlar kechikib taqdim etiladi va qarorlar tezkor qabul qilinmaydi. Ushbu muammoni hal etish uchun boshqaruv hisobini avtomatlashtirish va integratsiyalashtirish axborot tizimlarini joriy etish zarur. Olimlar bunday tizimlar orqali rejalashtirish, nazorat va tahlil jarayonlarini yagona platformada amalga oshirish mumkinligini ta'kidlaydilar. Taklif sifatida, raqamli boshqaruv hisobi vositalarini bosqichma-bosqich joriy etish va kadrlar malakasini oshirish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Boshqaruv hisobi korxonalarda qarorlar qabul qilish, rejalashtirish va nazorat jarayonlarini samarali tashkil etishda muhim axborot bazasi bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshqaruv hisobi tizimi to'g'ri yo'lga qo'yilgan sharoitda resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va moliyaviy natijalarni yaxshilash imkoniyati sezilarli darajada ortadi. Ayniqsa, tahliliy axborotlarning o'z vaqtida taqdim etilishi boshqaruv qarorlarining asoslanganligini ta'minlab, korxona faoliyatida yuzaga keladigan muammolarni oldindan aniqlashga yordam beradi.

Shuningdek, boshqaruv hisobini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish, rejalashtirish va nazorat mexanizmlarini raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish bugungi kun talabi hisoblanadi. Boshqaruv hisobi tizimini strategik boshqaruv bilan integratsiyalashtirish, moslashuvchan byudjetlashtirish usullarini joriy etish va malakali mutaxassislar tayyorlash orqali korxonalarining raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin. Shu sababli, boshqaruv hisobining nazariy va amaliy jihatlarini yanada chuqur o'rganish kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar uchun muhim yo'nalish bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Horngren C., Datar S., Rajan M. Management and Cost Accounting. 16th Edition. Pearson, 2015.
2. Drury C. Management and Cost Accounting. 10th Edition. Cengage, 2018.
3. Kaplan R., Norton D. Strategy-Focused Organization. Harvard Business Review Press, 2001.
4. Atkinson A., Kaplan R. Advanced Management Accounting. 4th Edition. Pearson, 2012.
5. Ibragimov A. Boshqaruv hisobi nazariyasi va amaliyoti. Tashkent: Iqtisodiyot, 2019.
6. Soliyev B. Korxonalarda boshqaruv hisobi va tahlil. Tashkent: Moliyaviy Akademiya, 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar. Tashkent: Adliya nashriyoti, 2021.